

ZARZĄD MAJĄTKIEM WSPÓLNYM MAŁŻONKÓW - ZAGADNIENIA WYBRANE

I. Wstęp

W dniu 20 stycznia 2005 roku weszła w życie ustawa z dnia 17 czerwca 2004 roku o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw¹, która w zasadniczy sposób zmieniła dotychczasową regulację dotyczącą małżeńskich ustrojów majątkowych. Wprowadzone zmiany dotyczyły trzech podstawowych zagadnień: ustrojów majątkowych, jakie mogą istnieć między małżonkami, zasad dotyczących sprawowania zarządu majątkiem wspólnym oraz zasad regulujących odpowiedzialność małżonków za zobowiązania majątkiem wspólnym.

Potrzeba zmiany dotychczasowej regulacji była podyktowana koniecznością dostosowania stosunków majątkowych pomiędzy małżonkami do wymagań aktualnego obrotu gospodarczego². W Polsce ustawowy ustroj wspólności majątkowej małżonków pozostaje nadal podstawowym, najczęściej występującym w praktyce ustrojem majątkowym, bowiem ustroje umowne, choć coraz częściej stosowane przez małżonków, nadal występują stosunkowo rzadko. Stąd też powstała potrzeba pewnego nowego spojrzenia na dotychczasowe zasady dotyczące ustawowego ustroju wspólności majątkowej małżonków. Ta potrzeba wynikała zarówno z faktu niedoskonałości dotychczasowych rozwiązań, jak również podyktowana była zmianą warunków społeczno-gospodarczych w kraju, a w konsekwencji koniecznością dostosowania rozwiązań prawnych do tych nowych warunków.

Podstawowym zagadnieniem, które zostało definitywnie zmienione w stosunku do dotychczasowych regulacji, są zasady dotyczące sprawowania zarządu majątkiem wspólnym przez małżonków, a konsekwencją tych zmian są nowe zasady odpowiedzialności małżonków za zobowiązania, w tym za zobowiązania jednego z małżonków. Mimo że wprowadzone zmiany prawne dotyczące małżeńskich ustrojów majątkowych obowiązują od 2005 roku, jest to nadal stosunkowo nowa problematyka, która w dorobku doktryny nie ma jeszcze swojego pełnego i wyczerpującego miejsca, podobnie jak i w orzecznictwie sądowym, które w praktyce zaczyna się dopiero kształtować.

¹ Dz.U. Nr 162, poz. 1691.

² J. Zralek, *Odpowiedzialność małżonków za zobowiązania po nowelizacji przepisów o ustawowej wspólności majątkowej*, Rejent 2005, nr 9, s. 351.

Stąd też podejmowanie problematyki małżeńskich ustrojów majątkowych jest ciągle aktualne i zasadne, tym bardziej że przedmiotem poszczególnych rozważań są bardzo różne aspekty tej problematyki.

Niniejszy artykuł skupi się wyłącznie na problematyce dotyczącej zasad sprawowania zarządu majątkiem wspólnym przez małżonków. A z uwagi na rozmiar niniejszej pracy, nie będą to pełne rozważania dotyczące wszystkich aspektów sprawowania zarządu przez małżonków, a tylko wybrane zagadnienia z tej problematyki.

Celem niniejszych rozważań będzie w szczególności zwrócenie uwagi na zasady sprawowania zarządu majątkiem wspólnym, w sytuacji gdy w skład tego majątku wchodzi gospodarstwo rolne. Dokonana zmiana stanu prawnego dotycząca zasad sprawowania zarządu majątkiem wspólnym przez małżonków polega bowiem nie tylko na przyjęciu innego niż dotychczas modelu sprawowania tego zarządu, ale również na różnicowaniu zasad sprawowania zarządu w zależności, czy w skład majątku wspólnego małżonków wchodzi gospodarstwo rolne lub przedsiębiorstwo. Dotychczasowe bowiem zasady sprawowania zarządu majątkiem wspólnym nie zawierały rozwiązań, w których odwoływano by się do przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego. Tym samym istniejący stan prawny w zakresie zarządu majątkiem wspólnym małżonków stał się czynnikiem, który nie konweniował z potrzebami rozwijającego się rynku, niejednokrotnie utrudniając, czy nawet uniemożliwiając, prowadzenie działalności przez małżonka, stąd też potrzeba wprowadzenia zmian w zakresie zarządu majątkiem wspólnym małżonków stała się konieczna.

II. Zarząd majątkiem wspólnym – zasady

Zarząd majątkiem wspólnym małżonków charakteryzuje się dwiema podstawowymi zasadami. Pierwsza, fundamentalna, to zasada samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym przez każdego z małżonków³. Zasada ta określana jest również jako zasada autonomii małżonków. Zniesiono tym samym podział na czynności zwykłego zarządu i czynności przekraczające zakres zwykłego zarządu. Druga zasada to zasada współdziałania w zarządzie majątkiem wspólnym; zasada ta wyraża się w obowiązku małżonków informowania się o stanie majątku wspólnego, o wykonywaniu zarządu majątkiem wspólnym i o zobowiązaniach obciążających majątek wspólny⁴. Tym samym zasada samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym nie wyklucza zasady i obowiązku współdziałania małżonków w zarządzie majątkiem wspólnym.

Ponadto w ustawie znalazło się sformułowanie, pozwalające na zdefiniowanie pojęcia „zarząd majątkiem wspólnym”, zgodnie z którym „wykonywanie zarządu obejmuje czynności, które dotyczą przedmiotów majątkowych należących do majątku wspólnego, w tym czynności zmierzające do zachowania tego majątku”⁵. Z powyższego uregulowa-

³ Art. 36 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 17 czerwca 2004 roku (Dz.U. Nr 162, poz. 1691).

⁴ Art. 36 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 17 czerwca 2004 roku (Dz.U. Nr 162, poz. 1691).

⁵ Art. 36 § 2 zd. 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 17 czerwca 2004 roku (Dz.U. Nr 162, poz. 1691).

nia wynika, że zarząd majątkiem wspólnym obejmuje wszelkie czynności odnoszące się bezpośrednio do składników majątku wspólnego, w obrębie tych czynności znajdują się zatem będą czynności prawne, czynności faktyczne, a także czynności podejmowane w toku postępowania przed sądami lub innymi organami rozstrzygającymi sprawę związaną z przedmiotem należącym do majątku wspólnego⁶.

Przyjęte nowe rozwiązania eliminują dwa niezwykle sporne dotychczas zagadnienia, tj. samo pojęcie zarządu majątkiem wspólnym małżonków oraz podział na czynności zwykłego zarządu i czynności przekraczające zakres zwykłego zarządu. Zasada samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym nie jest zasadą absolutną, ustawodawca wprowadził pewne ograniczenia tej zasady, kierując się przede wszystkim potrzebą ochrony interesu rodziny, a w tym także interesu drugiego małżonka. Ograniczenia zasady samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym mają różny charakter prawny, przede wszystkim są to ograniczenia wynikające wprost z ustawy, ale takie ograniczenie może również wynikać z orzeczenia sądowego, dla wydania którego przewidziano stosowną podstawę prawną. Stąd też dla poznania rzeczywistego zakresu zasady samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym przez każdego z małżonków konieczne jest przeanalizowanie ustawowych przypadków, w których zasada ta została wyłączona. Dopiero analiza tych ustawowych wyłączeń pozwoli z jednej strony ocenić, jaki jest zakres zasady samodzielności zarządu majątkiem wspólnym, z drugiej zaś strony będzie okazać do przyjrzenia się, czy regulacja ta nie stwarza problemów z jednoznacznym ustaleniem jej treści. Tym samym czy w miejsce istniejących poprzednio trudności i wątpliwości dotyczących podziału na czynności zwykłego zarządu i czynności przekraczające zakres zwykłego zarządu nie mamy nowego spornego obszaru, jakim może być ustalenie w konkretnym przypadku, czy dana czynność mieści się w zakresie zasady samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym, czy też została przez ustawodawcę wyłączona.

Ustawodawca wyłączył zasadę samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym przez każdego z małżonków w następujących przypadkach. Pierwszy przypadek dotyczy sytuacji, gdy przedmioty majątkowe należą do majątku wspólnego, ale służą jednemu małżonkowi do wykonywania zawodu lub prowadzenia działalności zarobkowej, wówczas małżonek ten zarządza nimi samodzielnie⁷. Natomiast w razie przemijającej przeszkody drugi małżonek może dokonywać niezbędnych bieżących czynności.

Drugi przypadek, w którym została wyłączona zasada samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym, został określony w przepisie art. 37 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego i obejmuje cztery enumeratywnie wymienione sytuacje, w których potrzebna jest zgoda drugiego małżonka. I tak zgoda drugiego małżonka jest potrzebna do dokonania:

1) czynności prawnej prowadzącej do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia nieruchomości lub użytkowania wieczystego, jak również prowadzącej do oddania nieruchomości lub używania albo pobierania z niej pożytków;

2) czynności prawnej prowadzącej do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia prawa rzeczowego, którego przedmiotem jest budynek lub lokal;

3) czynności prawnej prowadzącej do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia i wydzierżawienia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa;

⁶ E. Skowrońska-Bocian, *Mażeńskie ustroje majątkowe*, Warszawa 2008, s. 53.

⁷ Art. 37 § 3 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 17 czerwca 2004 roku (Dz.U. Nr 162, poz. 1691).

4) darowizny z majątku wspólnego, z wyjątkiem drobnych darowizn zwyczajowo przyjętych.

Jeżeli w powyższych przypadkach doszło do zawarcia umowy przez jednego z małżonków bez wymaganej zgody drugiego, ważność umowy zależy od potwierdzenia umowy przez drugiego małżonka. W takiej sytuacji dokonana czynność pozostanie w stanie bezskuteczności zawieszony, dopóki kontrahent małżonka działającego nie wyznaczy drugiemu małżonkowi terminu do potwierdzenia dokonanej czynności. Wyznaczenie małżonkowi, którego zgoda jest wymagana, odpowiedniego terminu do potwierdzenia umowy, powoduje, że po bezskutecznym upływie tego terminu kontrahent staje się wolny⁸. Natomiast jednostronna czynność dokonana bez wymaganej zgody drugiego małżonka jest nieważna⁹.

W przypadku gdy jeden z małżonków odmawia wyrażenia zgody wymaganej do dokonania czynności, albo jeżeli porozumienie z nim napotyka trudne do przewyżyczenia przeszkody, drugi małżonek może zwrócić się do sądu o zezwolenie na dokonanie czynności; sąd udziela zezwolenia, jeżeli dokonania czynności wymaga dobro rodziny.

Przyjęty przez ustawodawcę model sprawowania zarządu majątkiem wspólnym przez małżonków, a precyzyjnie mówiąc poszczególne rozwiązania zawarte w tym modelu są jednak obciążone wątpliwościami wynikającymi czy to ze słuszności przyjętych założeń, czy też z niedoskonałości legislacyjnych lub systemowych. Powyższe wątpliwości dotyczą przede wszystkim sposobu określenia czynności prawnych, dla dokonania których potrzebna jest zgoda drugiego małżonka. Spróbujmy zatem przyjrzeć się bliżej tym sytuacjom, w których zgoda drugiego małżonka jest konieczna.

Pierwsze spostrzeżenie, jakie się nasuwa, dotyczy przedmiotów czynności prawnych, dla dokonania których potrzebna jest zgoda drugiego małżonka. Zasadniczo wymóg ten ustawodawca łączy z czynnościami prawnymi, których przedmiotem są nieruchomości, w tym również nieruchomości budynkowe i lokalowe, jak również pewne kompleksy majątkowe, takie jak: przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne. (Jedynie w przypadku darowizny z majątku wspólnego przedmiot darowizny nie został ograniczony). Tym samym ustawodawca przyjmuje, że należące do majątku wspólnego małżonków: nieruchomości, przedsiębiorstwo, gospodarstwo rolne pełnią szczególną rolę dla zabezpieczenia i funkcjonowania rodziny, a to uzasadnia wyłączenie zasady samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym przez małżonków. To wyłączenie zasady samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym ma miejsce w każdym przypadku bez względu na wielkość i wartość nieruchomości, jak również bez względu na wartość nieruchomości w stosunku do całego majątku wspólnego. Natomiast zasada samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym nie jest wyłączona w sytuacji, gdy przedmiotem czynności prawnych są rzeczy ruchome lub inne prawa, i to bez względu na ich wartość. W regulacji tej dostrzegamy zatem bardzo tradycyjny sposób oceny rzeczywistości, w której nieruchomości nadal są postrzegane jako najbardziej wartościowe i istotne składniki majątku wspólnego małżonków. W konsekwencji jeden z małżonków zgodnie z zasadą samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym może zbyć rzecz ruchomą o znacznej wartości bez zgody drugiego

⁸ Art. 37 § 2 i 3 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 17 czerwca 2004 roku (Dz.U. Nr 162, poz. 1691).

⁹ Art. 37 § 4 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 17 czerwca 2004 roku (Dz.U. Nr 162, poz. 1691).

małżonka, natomiast w przypadku zbycia jakiegokolwiek nieruchomości bez względu na jej wartość zgoda drugiego małżonka jest konieczna.

Drugie spostrzeżenie dotyczy sposobu uregulowania zakresu czynności prawnych, do dokonania których w myśl art. 37 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego potrzebna jest zgoda drugiego małżonka. Generalnie zgoda drugiego małżonka jest potrzebna do dokonania czynności prawnej prowadzącej do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia prawa własności, prawa użytkowania wieczystego nieruchomości, jak również do dokonania czynności prowadzącej do oddania nieruchomości do używania lub pobierania z niej pożytków, a także do wydzierżawienia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa. Tak określony przez ustawodawcę zakres czynności rodzi pewne wątpliwości. Pierwsza dotyczy relacji pomiędzy pojęciem czynności prawnej prowadzącej do obciążenia a oddaniem nieruchomości do używania, pobierania z niej pożytków, czy też wydzierżawienia gospodarstwa lub przedsiębiorstwa. Jak podkreśla się w literaturze¹⁰, ostatnie z wymienionych czynności prowadzą przeciw do jednoczesnego obciążenia prawa własności nieruchomości, a taka czynność już wymaga zgody drugiego małżonka. Stąd też pojawia się wątpliwość, jak rozumieć zakres wyrażenia „czynności prawne, które prowadzą do obciążenia nieruchomości”; czy w zakresie tego pojęcia mieszczą się wyłącznie obciążenia nieruchomości mające charakter ograniczonych praw rzeczowych, czy również inne obciążenia o charakterze obligacyjnym. Przyjęta konstrukcja rozwiązań ustawowych przemawiałaby za rozumieniem pojęcia „obciążenie nieruchomości” jako obciążenie przybierające formę ograniczonych praw rzeczowych, bowiem tylko wówczas zasadne jest wskazanie dodatkowych czynności, dla dokonania których potrzebna jest zgoda małżonka.

III. Zarząd majątkiem wspólnym, w którego skład wchodzi gospodarstwo rolne

1. Obowiązująca regulacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotycząca zarządu majątkiem wspólnym małżonków po raz pierwszy *expressis verbis* odniosła się do takiej sytuacji, w której w skład majątku wspólnego małżonków wchodzi gospodarstwo rolne lub przedsiębiorstwo. Stąd też szczególną uwagę należy poświęcić właśnie tym rozwiązaniom dotyczącym sprawowania zarządu majątkiem wspólnym. Warto przypomnieć, że zasady dotyczące sprawowania zarządu majątkiem wspólnym przez małżonków, w sytuacji gdy w skład tego majątku wchodzi gospodarstwo rolne lub przedsiębiorstwo, są tożsame. A zatem z punktu widzenia zasad dotyczących zarządu majątkiem wspólnym małżonków zawartych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym status prawny małżonków jest identyczny. Podjęcie rozważań dotyczących zarządu majątkiem wspólnym małżonków, w sytuacji gdy w skład tego majątku wchodzi gospodarstwo rolne, zasadne jest z wielorakich powodów: przede wszystkim sytuacje, w których gospodarstwo rolne wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków, należą nadal do bardzo częstych, po drugie w dotychczasowych wypowiedziach doktryny dotyczących zarządu majątkiem wspólnym zagadnienie to nie było poruszane poza ewentualnym powtórzeniem treści przepisu, a po trzecie, rozważając powyższe zagadnienie, nie można się ograniczyć tylko do regulacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, ale konieczne jest także szersze spojrzenie z uwzględnieniem innych podstawowych regulacji dotyczących gospodarstw rolnych.

¹⁰ J. Strzebińczyk, *Nowelizacja przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie małżeńskiego prawa majątkowego* (cz. I), Rejent 2004, nr 8, s. 156.

Przede wszystkim podkreślić należy, że z samego faktu, iż w skład majątku wspólnego małżonków wchodzi gospodarstwo rolne (przedsiębiorstwo), nie została wykluczona podstawowa zasada, jaką jest zasada samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym, jak również nie została wyłączona zasada nakładająca obowiązek współdziałania małżonków w zarządzie majątkiem wspólnym. Natomiast zasada samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym została ograniczona, poprzez konieczność uzyskania zgody drugiego małżonka, w przypadku dokonywania czynności prawnej prowadzącej do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia, wydzierżawienia gospodarstwa rolnego (przedsiębiorstwa).

Przy tej treści regulacji nie trudno spostrzec, że dla ustalenia zakresu jej stosowania nader istotne znaczenie ma pojęcie gospodarstwa rolnego (przedsiębiorstwa). To w zależności od treści tego pojęcia zasada samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym małżonków będzie lub nie będzie wyłączona. Przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczące małżeńskich ustrojów majątkowych nie definiują zarówno pojęcia gospodarstwa rolnego, jak i pojęcia przedsiębiorstwa, ani nie odsyłają do innych regulacji, które takie definicje posiadają. W takiej sytuacji trzeba sięgnąć do ogólnych rozwiązań, dotyczących pojęcia gospodarstwa rolnego, pojęcia przedsiębiorstwa, które zawarte są w części ogólnej kodeksu cywilnego. Zgodnie z art. 55³ kodeksu cywilnego za gospodarstwo rolne uważa się grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Wprowadzona do kodeksu cywilnego definicja gospodarstwa rolnego zwraca uwagę przede wszystkim na gospodarstwo jako zorganizowaną całość gospodarczą; to kryterium całości gospodarczej odnosi tylko do związków między składnikami materialnymi. Ustawodawca, posługując się szeroką formułą całości gospodarczej, odwołał się do więzi organizacyjno-funkcjonalnych jako podstawy jedności składników zorganizowanych w gospodarstwo rolne, zrezygnował natomiast z dotychczasowego kryterium własności. Jak podkreśla R. Budzinowski, gospodarstwo rolne w ujęciu analizowanego przepisu nie jest jednostką własnościową¹¹. Wśród składników materialnych gospodarstwa rolnego szczególną rolę pełnią grunty rolne, które przesądzają o rolnej kwalifikacji całego zespołu. Jeżeli ten składnik nie występuje, gospodarstwo rolne nie może istnieć, natomiast mogą nie występować inne składniki¹². Dla potrzeb omawianej definicji gospodarstwa rolnego grunty rolne nie muszą spełniać określonego kryterium obszarowego; takiego kryterium nie zawiera również samo pojęcie gruntów rolnych. Powyższa okoliczność już sama przez się powoduje, że w niejednym stanie faktycznym trudno będzie ocenić, czy określoną jednostkę produkcyjną będzie można kwalifikować jako gospodarstwo rolne.

Zasygnalizowane tylko wyżej uwagi dotyczące definicji gospodarstwa rolnego pozwalają już dostrzec trudności, jakie pojawiają się w ramach sprawowania zarządu, gdy gospodarstwo rolne należy do majątku wspólnego małżonków. Nie są to jednak jedyne trudności pojawiające się przy rozważaniu tego tematu. Kolejne wątpliwości rodzą się, gdy porównamy regulację kodeksu cywilnego, dotyczącą gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa. Mianowicie ustawodawca, wprowadzając do kodeksu cywilnego definicję przedsiębiorstwa, nie ograniczył się tylko do samej definicji, tak jak przy gospodarstwie

¹¹ R. Budzinowski [w:] *Prawo rolne* red. A. Stelmachowski, Warszawa 2008, s. 59.

¹² R. Budzinowski, *op. cit.*, s. 60 i 61.

rolnym, ale wprowadził zasadę, że czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje wszystko, co wchodzi w skład przedsiębiorstwa (chyba że co innego wynika z treści czynności prawnej albo przepisów szczególnych)¹³. Kolejna różnica dotyczy szczególnej regulacji dotyczącej formy czynności prawnej w przypadku zbycia lub wydzierżawienia przedsiębiorstwa, albo ustanowienia na nim użytkownika. Przepis art. 75¹ kodeksu cywilnego wprowadza wymóg formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi, a także wpis do rejestru, jeżeli przedsiębiorstwo należy do osoby wpisanej do rejestru¹⁴. Konsekwencją tego zróżnicowanego stanu prawnego dotyczącego gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa jest dopuszczenie możliwości obrotu przedsiębiorstwem na podstawie jednej czynności prawnej. Możliwość objęcia jedną czynnością prawną przedsiębiorstwa jako odrębnego przedmiotu nie oznacza, iż w każdym przypadku przedmiotem czynności prawnej jest przedsiębiorstwo. Z uwagi na dyspozytywny charakter tej normy, strony, kształtując treść czynności prawnej, mogą wyłączyć z zakresu przedmiotowego tej czynności określone składniki wchodzące w skład przedsiębiorstwa. Tym samym dla określenia przedmiotu czynności prawnej podstawowe znaczenie ma wola stron tej czynności. Strony mogą wyłączyć z przedmiotu czynności prawnej określone składniki przedsiębiorstwa, niemniej przedmiotem czynności prawnej pozostanie nadal przedsiębiorstwo. Możliwy jest również taki stan faktyczny, w którym zakres wyłączeń poszczególnych składników przedsiębiorstwa dokonany przez strony czynności prawnej jest tak daleko idący, iż przedmiotem czynności prawnej nie jest już przedsiębiorstwo, a tylko określone jego składniki¹⁵.

Natomiast inną sytuację mamy w odniesieniu do gospodarstwa rolnego, którego status prawny jest odmienny. Stanowiska przedstawicieli doktryny są w tej kwestii podzielone; dominuje pogląd, że *de lege lata* gospodarstwo rolne jako całość nie jest przedmiotem prawa i w tym charakterze (jako całość) nie może być przedmiotem czynności prawnej. W konsekwencji, w przypadku na przykład umowy sprzedaży gospodarstwa rolnego, przedmiotem przeniesienia własności nie jest ogół składników materialnych składających się na całość gospodarczą, jaką jest gospodarstwo rolne, lecz każdy z tych składników z osobna¹⁶.

To krótkie odniesienie się do regulacji kodeksu cywilnego dotyczącej definicji i statusu prawnego gospodarstwa rolnego oraz przedsiębiorstwa wskazuje nie tylko na niedoskonałości obowiązującego stanu prawnego, ale równocześnie obrazuje trudności, jakie pojawiają się na gruncie przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczących zasad sprawowania zarządu majątkiem wspólnym małżonków w sytuacji gdy w skład tego majątku wchodzi gospodarstwo rolne lub przedsiębiorstwo.

Wracając zatem do podstawowej zasady sprawowania zarządu majątkiem wspólnym, jaką jest zasada samodzielności, trzeba zaznaczyć, że zasada ta nie została *a priori* wyłączona, w przypadku gdy w skład tego majątku wchodzi gospodarstwo rolne. Ograniczenie zasady samodzielności następuje w sytuacji dokonania czynności prawnej

¹³ Art. 75¹ kodeksu cywilnego.

¹⁴ Przepisy powyższe nie uchybiają przepisom o formie czynności prawnych dotyczących nieruchomości (art. 75¹ § 4 kodeksu cywilnego).

¹⁵ E. Kremer, *Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego*, Kraków 2004, s. 40 i 41.

¹⁶ E. Kremer, *op. cit.*, s. 38 i 39 oraz cytowana tam literatura.

prowadzącej do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia i wydzierżawienia gospodarstwa rolnego. Jak zatem musi być określony przedmiot czynności prawnej, aby została spełniona hipoteza normy prawnej wprowadzającej wymóg uzyskania zgody drugiego małżonka na dokonanie tej czynności? Zagadnienie to jest szczególnie istotne z uwagi, że *de lege lata* trudno jest obronić pogląd o istnieniu prawa do gospodarstwa rolnego, tym samym przedmiotem czynności prawnych będą w rzeczywistości poszczególne składniki tego gospodarstwa. A zatem na tle aktualnego stanu prawnego trudności powstają już na etapie prawidłowych ustaleń i oceny danego stanu faktycznego, a następnie jego prawidłowej kwalifikacji prawnej.

2. Rozważając problematykę zarządu majątkiem wspólnym małżonków, w sytuacji gdy w skład tego majątku wchodzi gospodarstwo rolne, konieczne jest sięgnięcie do przepisów szczególnych dotyczących obrotu nieruchomościami rolnymi. Taką regulacją szczególną jest ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 roku o kształtowaniu ustroju rolnego¹⁷. Dopiero konfrontacja tych dwóch ustawowych rozwiązań pozwoli w pełni zobaczyć, jak kształtuje się sytuacja prawna małżonków sprawujących zarząd majątkiem wspólnym, w którego skład wchodzi gospodarstwo rolne. Oczywiście konfrontacja ta może dotyczyć tylko tych zagadnień, które są przedmiotem regulacji w obu ustawach, tj. w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym oraz w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego. Tym zakresem wspólnym jest problematyka dotycząca przeniesienia na podstawie umowy własności nieruchomości rolnej, stanowiącej majątek wspólny małżonków, lub nabycie przez małżonków prawa własności nieruchomości rolnej do majątku wspólnego. Mimo że problematyka ta jest przedmiotem regulacji zarówno kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, jak i ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, to jednak każda z tych regulacji kładzie nacisk na właściwą dla siebie tematykę. Z punktu widzenia zasad sprawowania zarządu majątkiem wspólnym przez małżonków szczególnie istotne są te czynności prawne, które prowadzą do zbycia czy obciążenia prawa własności nieruchomości należącej do majątku wspólnego, stąd też wymóg uzyskania zgody drugiego małżonka. Wymóg uzyskania zgody dotyczy każdej nieruchomości, w tym również nieruchomości rolnej, i to bez względu, czy nieruchomość ta wchodzi w skład gospodarstwa rolnego czy też nie. Ten wymóg zgodnego działania małżonków, w sytuacji gdy w wyniku czynności prawnej ma dojść do zbycia prawa własności nieruchomości wchodzącej w skład majątku wspólnego, powodowany jest wyłącznie potrzebą ochrony, zabezpieczenia interesów majątkowych rodziny. Natomiast fakt, że przedmiotem zbycia jest nieruchomość rolna, z punktu widzenia zbywców nie ma prawnego znaczenia. Również ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego, wprowadzająca szczególne zasady obrotu nieruchomościami rolnymi, nie wprowadza żadnych szczególnych wymogów, które musiałyby być spełnione przez zbywcę nieruchomości rolnej.

Natomiast odmienną sytuację prawną mamy w przypadku, gdy nabywana w drodze czynności prawnej nieruchomość rolna ma wejść do majątku wspólnego małżonków. Z punktu widzenia zasad sprawowania zarządu majątkiem wspólnym zgoda małżonków jest potrzebna, gdy nabycie ma odpłatny charakter. W przypadku gdy nabycie nieruchomości rolnej do majątku wspólnego małżonków ma nastąpić na podstawie czynności prawnej o charakterze nieodpłatnym, zgoda drugiego małżonka nie jest potrzebna. Dla

¹⁷ Dz.U. Nr 64, poz. 592 ze zm.

określenia wymogów nabycia przez małżonków nieruchomości do majątku wspólnego, z punktu widzenia zasad sprawowania zarządu, elementem decydującym jest więc odpłatny lub nieodpłatny charakter czynności prawnej, natomiast prawnie irrelevantne jest, czy nabywana nieruchomość jest nieruchomością rolną, czy też nie ma charakteru rolnego. Z kolei to, czy przedmiotem czynności prawnej prowadzącej do nabycia nieruchomości jest nieruchomość rolna, czy też nieruchomość, która nie ma takiego charakteru, istotne jest z punktu widzenia szczególnych zasad określonych w ustawie o kształtowaniu ustroju. Te szczególne zasady mogą bowiem spowodować, iż zamierzona transakcja nabycia własności nieruchomości rolnej nie dojdzie do skutku. Ustawodawca wyposażył bowiem Agencję Nieruchomości Rolnych w prawo pierwokupu nieruchomości rolnej w przypadku sprzedaży, lub w prawo nabycia, jeżeli przeniesienie własności nieruchomości rolnej następuje w wyniku zawarcia umowy innej niż umowa sprzedaży. Uprawnienia te nie przysługują Agencji Nieruchomości Rolnej między innymi wtedy, gdy w wyniku nabycia własności nieruchomości rolnej następuje powiększenie gospodarstwa rodzinnego. Ustawodawca określił, że za gospodarstwo rodzinne uważa się gospodarstwo rolne prowadzone przez rolnika indywidualnego, w którym łączna powierzchnia użytków rolnych jest nie większa niż 300 ha. Zawarto również definicję rolnika indywidualnego art. 6 ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego DzU nr 64 poz. 592 ze zm., którym jest osoba fizyczna będąca właścicielem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych, prowadząca osobiście gospodarstwo rolne (tzn. jeżeli podejmuje wszelkie decyzje dotyczące prowadzenia działalności rolniczej w tym gospodarstwie), posiadająca kwalifikacje rolnicze, zamieszkała w gminie, na obszarze której położona jest jedna z nieruchomości rolnych wchodzących w skład tego gospodarstwa, a także określono dowody wymagane dla potwierdzenia powyższych przesłanek. Jednym słowem definicja gospodarstwa rodzinnego została skonstruowana na bazie tak ujętych przesłanek, z których wynika założenie, że gospodarstwo prowadzi jedna osoba. Tym samym zupełnie zostały pominięte te sytuacje, gdy gospodarstwo rolne prowadzone jest przez małżonków, pomiędzy którymi istnieje wspólność ustawowa. Stąd też pojawia się zasadnicze pytanie, jakie muszą być spełnione przesłanki, aby gospodarstwo rolne prowadzone przez małżonków można było uznać za gospodarstwo rodzinne¹⁸. Czy kryteria wymagane dla uzyskania statusu rolnika indywidualnego muszą spełniać oboje małżonkowie, czy wystarczy, że spełnia je jeden z nich? Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 29 stycznia 2008 roku sformułował pogląd, zgodnie z którym jeżeli gospodarstwo rolne prowadzone jest przez małżonków, to dla uznania tego gospodarstwa za rodzinne nie jest konieczne, aby kwalifikacje rolnicze posiadali oboje małżonkowie. Wystarczające zatem jest, aby kwalifikacjami rolniczymi legitymował się ten z małżonków, który faktycznie podejmuje decyzje w procesie gospodarowania¹⁹. Jak zatem kształtuje się sytuacja prawna małżonków, jeżeli w wyniku czynności prawnej mają nabyć do majątku wspólnego prawo własności nieruchomości rolnej i to zarówno z punktu widzenia przepisów dotyczących ustawowego ustroju majątkowego, jak i ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego?

Z punktu widzenia ustawowego ustroju majątkowego elementem decydującym o sytuacji prawnej małżonków jest odpłatny lub nieodpłatny charakter czynności prawnej.

¹⁸ Zob. B. Jeżyńska, *Producent rolny jako przedsiębiorca*, Lublin 2008, s. 159.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 29 stycznia 2008 roku, IV CSK 447/07, Lex 34/2008.

Mianowicie jeżeli czynność prawna prowadząca do nabycia prawa własności nieruchomości rolnej ma charakter odpłatny, wówczas do jej dokonania potrzebna jest zgoda obojga małżonków, jeżeli zaś czynność prawna ma charakter nieodpłatny, wówczas każdy z małżonków może samodzielnie jej dokonać. To kryterium przyjęte przez ustawodawcę jest o tyle niepełne, iż pozwala samodzielnie działającemu małżonkowi nabyć do majątku wspólnego w drodze co prawda nieodpłatnej czynności prawnej prawa własności nieruchomości ale np. obciążonej.

Z kolei z punktu widzenia przepisów ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego dla możliwości nabycia przez małżonków do majątku wspólnego prawa własności nieruchomości rolnej nie ma prawnego znaczenia, czy zamierzona czynność prawna będzie miała odpłatny lub nieodpłatny charakter. Natomiast kwestią istotną może okazać się okoliczność, czy w wyniku przeniesienia własności nieruchomości rolnej nastąpi powiększenie gospodarstwa rodzinnego, bo wówczas wyłączone są szczególne uprawnienia Agencji Nieruchomości Rolnej w postaci prawa pierwokupu i prawa nabycia. I tutaj napotykałyśmy podnoszone wcześniej trudności związane z nieprzystosowaniem prawnej definicji gospodarstwa rodzinnego do sytuacji, gdy prowadzący gospodarstwo rolne pozostaje w związku małżeńskim.

IV. Uwagi końcowe

Przedstawiona, a właściwie tylko zasygnalizowana problematyka dotycząca zarządu majątkiem wspólnym małżonków, w sytuacji gdy w skład majątku wspólnego wchodzi gospodarstwo rolne, pokazuje trudności, jakie można napotkać zarówno przy wykładni, jak i przy stosowaniu przepisów dotyczących zarządu. Trudności te stają się szczególnie widoczne, gdy na problematykę dotyczącą zarządu majątkiem wspólnym małżonków spojrzymy z szerszego punktu widzenia niż tylko przez przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczące zarządu. Wystarczy sięgnąć do kodeksu cywilnego i zawartej w nim definicji gospodarstwa rolnego, a także sporów i wątpliwości co do statusu prawnego gospodarstwa rolnego. Dalsze trudności pojawiają się wraz ze stosowaniem innych szczególnych regulacji prawnych, przedmiotem których są zarówno zagadnienia dotyczące obrotu nieruchomościami rolnymi, pojęcia gospodarstwa rodzinnego, a także wiele zagadnień powstających w związku z prowadzoną działalnością w gospodarstwach rolnych.

Równocześnie należy podkreślić, iż przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w jednolity sposób uregulowały problematykę zarządu majątkiem wspólnym małżonków, w sytuacji gdy w skład tego majątku wchodzi zarówno gospodarstwo rolne, jak i przedsiębiorstwo. Tym samym z punktu widzenia zasad dotyczących zarządu majątkiem wspólnym sytuacja prawna małżonków została uregulowana analogicznie, bez względu czy w skład majątku wchodzi gospodarstwo rolne, czy przedsiębiorstwo. Jednak tej stanowczości zabrakło ustawodawcy przy regulacji zasad odpowiedzialności małżonków za zobowiązania majątkiem wspólnym. Mianowicie jeżeli małżonek zaciągnął zobowiązanie bez zgody drugiego małżonka albo zobowiązanie jednego z małżonków nie wynika z czynności prawnej, a wierzytelność powstała w związku z prowadzeniem

przedsiębiorstwa, wierzyciel może żądać zaspokojenia, także z przedmiotów majątkowych wchodzących w skład przedsiębiorstwa²⁰, natomiast brak analogicznego rozwiązania, w przypadku gdy wierzytelność powstała w związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Tym samym regulacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotycząca majątku wspólnego małżonków, w sytuacji gdy w skład tego majątku wchodzi gospodarstwo rolne lub przedsiębiorstwo, z zakresie sprawowania zarządu ukształtowana jest jednakowo, zaś w kwestii możliwości zaspokojenia się wierzyciela z majątku wspólnego małżonków, w sytuacji gdy zobowiązanie związane jest z prowadzeniem przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, ukształtowana jest odmiennie. Nasuwa się zatem ogólny wniosek, że proces kształtowania sytuacji prawnej małżonków, w przypadku gdy do majątku wspólnego należy gospodarstwo rolne, nie został jeszcze w pełni zakończony i wymaga dalszych przemyśleń.

20 Art. 41 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 17 czerwca 2004 roku (Dz.U. Nr 162, poz. 1691).